

Bonus Nuntium

A Koszta József Múzeum tudományos, muzeológiai, művészeti és művelődési online folyóirata

---

Németi Lajos, a hadifogoly – egy furfangosan megírt levél

Tóth Marcell*

*Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád Megyei Levéltára

Rezümé

Tanulmányom apropóját egy 1915-ben az egri sajtóban megjelent cikk adja, amely Neszvadba Lajos cenzúrárt kicselező, Oroszországból küldött levelét tartalmazza. Az üzenet írója később kommunista politikusként, majd a Kádár-korszakban a „nagy idők tanújaként” jelentős karriert futott be, hadifogsága alatt szerzett élményeit is többször megosztotta a nyilvánossággal. A levél, a szerző későbbi visszaemlékezései és a szakirodalom alapján bemutatom az orosz hadifogságot, valamint azon belül a Nyugat-Turkesztánban létrehozott táborok működését, az ottani körülményeket. Kitérek az oroszországi hadifogoly-levelezés gyakorlatára az első világháború időszakában, különös tekintettel a magyar katonák üzeneteire. Jellemzem az orosz levélcenzúra működését, problémáit, és példákkal illusztrálva írok arról, hogy miként próbáltak mégis tiltott információkat átadni a hadifoglyok. Legvégül elemzem azt, hogy ezeket a „furfangosan megírt”, szerencsésen megérkezett leveleket hogyan használta fel az osztrák-magyar sajtó és propaganda, milyen üzeneteket kívánt közvetíteni a szélesebb közönség részére történő közreadásukkal. Az írás kiegészíti a levélíróról „Németi Lajos, a »vörös Forrest Gump«”. Képek, kérdések, kiegészítések, kritikák egy kommunista életútjához” címmel nemrég megjelent kötetemet.

Egy furcsa levélre bukkantam az egyik vidéki hírlap, az Egri Újság 1915. decemberi számában. A levelezőlapot egy oroszországi magyar hadifogoly küldte rokonának, azonban nem egy szokásos üzenetet tartalmaz: írója, az orosz cenzúrárt kicselezve, a sorok közé rejtette a valóságot. A szerző, Neszvadba Lajos csak három évvel később tért haza: ekkor már Németi Lajosnak hívták, és Kun Bélát, valamint a kommunizmus ügyét szolgálta. Hosszú élete lehetőséget biztosított arra, hogy elmondhassa, papírra vethesse emlékeit, sőt azokat megjelentethesse. Következő tanulmányomban Németi Lajos hadifogságának turkesztáni időszakát dolgozom fel a rendelkezésre álló források és szakirodalom alapján, egyben közreadom azt a levelet, amelyre csak nemrég bukkantam, ezért kimaradt az életútjáról írt kötetemből.

„[...] virágnyelven van írva az az oroszországi levelezőlap, amelyet most küldött Egerben lakó sógorának Neszvadba Lajos, aki Przemysl elfoglalása alkalmával fogságba került, s azóta az oroszok kenyerén él, virágnyelven szólva, mert magyarán kimondva, csak tengődik” – olvasható az Egri Újság 1915. december 3-án megjelent számában.¹

Mielőtt közreadnám a levelet, válaszolnák néhány felmerülő kérdésre: ki is volt Neszvadba Lajos? És egyáltalán hogyan került az egri gyalogezred katonájaként Przemysl körbezárt erődjébe és onnan hadifogságba, ha közben (eredeti) alakulata máshol állomásozott?

Neszvadba Lajos tizedes 1914

Út a hadifogságig

Neszvadba – 1918-tól nem hivatalosan Némethy, majd hivatalosan is Németi – Lajos 1887-ben született Egerben, egy sokgyermekes család tizenegyedik gyermekeként. Apját követve kitanulta a könyvkötő szakmát, majd könyvkereskedőként dolgozott. 1914-ben bevonult az egri császári és királyi 60. gyalogezredbe mint címzetes tizedes. Visszaemlékezéseit és más történeti forrásokat megvizsgálva arra jutottam, hogy részt vett az osztrák-magyar győzelemmel végződő komaróvi ütközetben 1914 augusztusában, majd az ezt követő hónapban, a második leMBERGI csatában. A monarchia csapatai ekkor súlyos vereséget szenvedtek, és sok más katonához hasonlóan Neszvadba tizedes is elszakadt alakulatától:² „Aztán bekövetkezett az a nagyszabású összecsapás Lemberg alatt, amely az Auszenberg Árménak(sic!) a tulajdonképpeni [...] szétzüllesztésével fejeződött be, [...] a szétszóródott csapatok különböző pontokon próbálták ezeket koncentrálni, [...] így jutottam el Semiszlibe [Przemyslbe – T. M.] [...] Ahonnan aztán már ki sem engedtek bennünket, besoroztak [...] a várvédő seregbe jó néhányad magammal” – mesélte 1967-ben.³

Az erődben a besztercebányai 16. népfőlkelő gyalogezredben szolgált, és valószínűleg mindkét ostromot átélte. Miután minden élelem elfogyott, 1915. március 19-én Przemysl

¹ Egri Újság 1915, 3.

² Tóth 2019b, 13–15.

³ DIV. Németi Lajos visszaemlékezik 1967. 1. Az értelemzavaró nyelvtani és helyesírási hibákat javítottam.

védői megpróbálták kitörni, hogy elérjék az osztrák-magyar főerőket, majd ennek sikertelensége után, több mint négy és fél hónapos ostromot követően, március 22-én feladták a várat. 120 ezer katona került hadifogságba.⁴

Hadifogságának helyszínei, későbbi sorsa

„A hadifoglyok az ellenséges kormánynak, nem pedig az őket foglyul ejtő egyéneknek vagy csapattesteknek hatalma alatt állanak. A hadifoglyokkal emberiesen kell bánni. Mindaz, ami személyesen az övék, tulajdonukban marad, a fegyvereket, lovakat és katonai iratokat kivéve” – olvasható a hágai egyezményben. Az 1907-ben, a korábbi egyezmények alapján megkötött szerződés szabályozta, többek között, az oroszországi osztrák-magyar hadifoglyok sorsát is, habár ezen előírásokat nem mindig tartották be a cár birodalmában.⁵

A legtöbb katonát az orosz fronton veszítette a monarchia. Az itteni hadifoglyok számát Elsa Brändström svéd vöröskeresztes nővér 1,1 millióra, Bornhardt Attila 1,1–1,2 millióra, Pilch Jenő 1,35 millió főre tette, az 1917-es orosz adatok alapján pedig mintegy 1,6 millióan voltak.⁶

Oroszország sem számolt azzal, hogy ilyen számban kell hadifoglyokat elhelyeznie, így elmondható, hogy jóval embertelenebb viszonyok uralkodtak itt, mint a francia és angol táborokban. Már a fogságba esés után nem sokkal elvették a jobb ruhadarabokat az osztrák-magyar hadifoglyoktól, az elszállítás alatt előfordult, hogy hetekig nem kaptak enni, nem volt elég takaró, élelem, gyógyszer, orvosi felszerelés, a barakkok állapotára még a spártai jelző is sok esetben túlzottan pozitívnak minősült volna. Az oroszok megkülönböztették mind bánásmód, mind földrajzi elhelyezés tekintetében származásuk alapján az Osztrák–Magyar Monarchia volt katonáit. A megbízhatóbbnak gondolt szlávok és a románok jobb ellátást kaptak, és igyekeztek őket az európai részen, vagy ahhoz közel elhelyezni, míg a magyarokat és a németeket (osztrákokat) lehetőség szerint Szibériába, vagy helyhiány esetén Turkesztánba vitték. Elsősorban kiürített katonavárosokba szállították a hadifoglyokat, majd a későbbiekben, a hiányzó munkaerő pótlására a mezőgazdaságban és az iparban foglalkoztatták őket.⁷ Többé-kevésbé Németi Lajos hadifoglyosorsa is ennek nyomán alakult az orosz polgári forradalom 1917. februári kitöréséig.

---

⁴ Tóth 2019b, 15–16.

⁵ Baja – Dr. Lukinich – Pilch et al. 1930, I. köt, 46–63.

⁶ Baja – Dr. Lukinich – Pilch et al. 1930, II. köt, 72.; Bornhardt 2013, 89.; Józsa 1970, 94–99.

⁷ Bornhardt 2013, 89–91.; Józsa 1970, 94–138.

„Mivel az utolsó kirohanáskor egy felrobbanó gránát légnyomása sújtott, kórházba kerültem messze délre, Turkesztánba” – fogalmazott 1960-ban Németi Lajos.⁸ Novaja Buharában, a mai Kogon városában helyezték el, itt jelentkezett 1916 nyarán munkára. Az Uráltól keletre lévő Nyizsnyaja Szalda településre vitték, ahol egy vasgyárban dolgozott, a körülményekhez képest viszonylag szabadon élhetett. A helyzet a cári rendszer bukásával változott meg: előbb a lakosság, majd a hatalom is a hadifoglyok ellen fordult, vissza akarták őket vinni a rosszabb ellátást biztosító táborokba. Rengeteg volt osztrák–magyar katona döntött úgy, hogy elindul haza, így tett 1917 júliusában Neszvadba Lajos és barátja, Szagics József is, de néhány nap gyaloglás után elfogták őket. Verhoturje mezővárosában előbb egy büntetőtáborban, majd egy túlszűfolt gyűjtőlágerben helyezték el a két szökevényt. Az utóbbi helyről csak úgy tudott kijutni, hogy könyvkötői szaktudására igényt tartott a helyi nyomda, amelynek Markulov nevű munkatársa egyben a helyi kommunista szervezet egyik vezetője volt.⁹

Neszvadba Lajos ekkor csatlakozott a bolsevikokhoz, vált a helyi Vörös Gárda tagjává, és hozta létre említett barátjával a hadifogoly bizottságot, melynek titkára lett. 1918 tavaszán jelentkezett az Oroszországi Kommunista (bolsevik) Párt Magyar Csoportjának agitátoriskolájába, belépett a pártba. Moszkvában Kun Béla és társai képezték ki propagandamunka végzésére. 1918. június közepétől az Osztrák–Magyar Monarchia fegyverletételéig az orosz fogságból vonattal hazatérők között agitált Vjazmában. A Károlyi-féle népköztársaság idején kommunista agitátor Magyarországon, közben 1918 decemberében egy volt magyarországi orosz hadifoglyot, a futárként Kun Béla üzenetét Leninhez vivő Vlagyimir Uraszovot kísérte Moszkvába, majd 1919 márciusában a bebörtönzött Kun Béla utasítására ő maga számolt be Lenin előtt az itthoni helyzetről.¹⁰ A Tanácsköztársaság győzelmétől az első egri ellenforradalmi kísérletig (1919. május eleje) a Heves megyei direktórium kommunista tagja, ezt követően a rendszer bukásáig politikai megbízott (komisszár). A tanácsköztársaság bukása után, elkerülte a letartóztatást, 11 évig álnéven élt.¹¹

Visszaemlékezései, igazolásai szerint illegális kommunista volt a két világháború között végig, alkalmi, majd állandó fizikai munkából élt.¹² 1945-ben belépett a Magyar Kommunista Pártba, 1956 áprilisában jelentek meg először emlékei az 1917 és 1919 közötti időszakról

⁸ Németi 1960, 11.

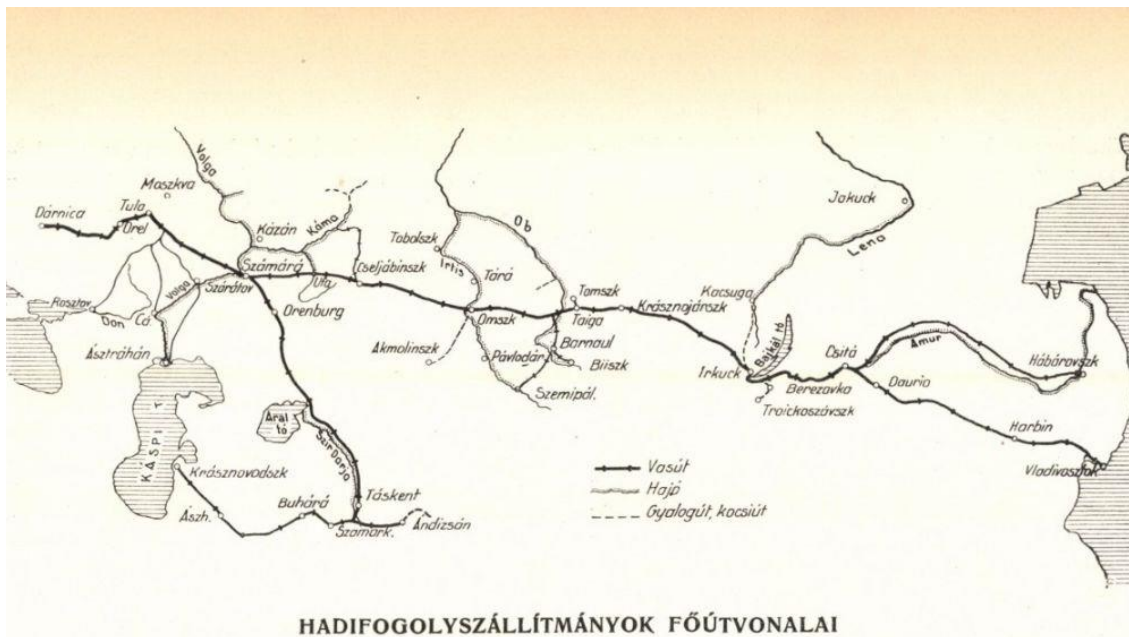
⁹ Tóth 2019b, 17–18.; Tuza 1982, 14.

¹⁰ Kutatásaim jelenlegi állása szerint az első út biztosan megtörtént, a másodikról viszont, Németi elmondásán kívül nem áll rendelkezésre hiteles forrás, valóságtartalmának ellenőrzése további kutatásokat kíván. Bővebben: Tóth 2019, 37–39; 41–47; 80–83.

¹¹ Baja – Dr. Lukinich – Pilch et al. 1930, II. köt, 128–130.

¹² Az ezen időszakkal kapcsolatos kommunista múltjáról szóló információk – hiteles, korabeli források hiánya miatt – nehezen bizonyíthatóak. Bővebben: Tóth 2019, 61–72.

„Küldetésben Leninnél” címmel. A következő huszonhat évben több mint száz újságcikkben, rádióműsorban, dokumentumfilmben szerepelt, elsősorban a „forradalmi időszakról” beszélt. Több kitüntetést elnyert, így 1965 novemberében megkapta szovjet Vörös Csillag Érdemrendet, 1978-ban pedig a Szocialista Magyarországért Érdemrendet. 1982 decemberében hunyt el.¹³

A novaja buharai hónapok

Turkesztánról, avagy Közép-Ázsiáról nemcsak napjainkban, hanem száz éve is alig hallottak az emberek: legjobb esetben is egy egzotikus távoli vidékként tűnt fel bazársorokkal, az iszlám kultúra építészeti remekeivel. Neszvadba Lajos hadifogságának első helyszínét Nyugat-, vagy Orosz Turkesztánnak nevezik. A területet észak felől az Irtis, Isim, Tobol folyók határolják, nyugatról a Kaszpi-tenger, az Urál folyó és az azonos nevű hegység, délről a Hindukus, Pamír, Tien-san hegyvonulatai, keletről pedig pedig Dzsungária, valamint az Altaj hegység.¹⁴ Ebben a térségben volt megtalálható két, Timur Lenk halála után létrejött üzbég állam – a Buharai Emirátus és a Hivai Kánság –, amelyek azonban az I. világháború időszakában csupán jelképes önállósággal rendelkeztek. A buharai emír csapatait 1868-ban a cári csapatok megverték, ezután hivatalossá vált az orosz protektorátus, azaz Oroszország Turkesztáni főkormányzóságának ellenőrzése alá tartozott a terület. II. Sándor cár katonái a

¹³ Tóth 2019a

¹⁴ Vásáry 2003, 18.

fővárost, Buharát nem szállták meg, hanem mellette, a várostól 12–13 kilométerre hozták létre az oroszok lakta Új, azaz Novaja Buharát 1868-ban. A ma már üzbégül Kogonnak hívott települést bekapcsolták a vasúti közlekedésbe, amely békeidőben a mezőgazdaság termékeinek szállítása, háborúban pedig a katonavárosban elhelyezett egységek mozgósítása miatt volt hasznos.¹⁵

Turkesztánra, és azon belül a mai Üzbegisztán területére extrém időjárási viszonyok jellemzőek – télen mínusz 20 Celsius fok feletti, nyáron plusz 40 fok feletti, amely megviselte a hadifoglyokat. Az Orosz Turkesztánban elhelyezett 200 ezer hadifogolyból mintegy 45 ezer hunyt el 1915-ben a járványok következtében.¹⁶ Viszonylag pontos információkkal rendelkezünk arról is, hogy ebben az időszakban mennyi osztrák-magyar hadifogoly tartózkodott a térségben, ugyanis 1916. január elején Buharába is eljutott Mihalótzyné Katalin vöröskeresztes főnövér a turkesztáni hivatalos körútja során. E szerint ekkor 46 tiszt, 1 orvos, 720 légénységi katona volt Buharában, és további 2400 főnyi osztrák-magyar hadifogoly dolgozott a Buhara–Kács–Termesz vasútvonal építésén.

Ide érkezett meg 1915-ben Neszvadba Lajos is. Évtizedekkel később úgy emlékezett, hogy májusban indították őket útnak Oroszország belseje felé. A sebesültek és betegek között utazott vonattal, majd került kórházba Novaja Buharában.¹⁷ Az áttekintett önéletrajzok és visszaemlékezések alapján – talán sérülése miatt – valószínűleg nem dolgozott, hanem a hadifogolytáborban maradt. A leghosszabban ezekről a hónapokról 1960-ban beszélt: „[...] kórházba kerültem messze délre, Turkesztánba. Jó meleg vidék volt az, és sok bajtársamnak hozott gyógyulást. Az egyhangú, nélkülözésekben bővelkedő lágerélet nehézségeit fokozta tisztjeinknek sorsunk iránti közönye. Szinte teljesen elkülönültek tőlünk, és helyzetünk javításáért semmit sem tettek” – vélekedett. Ennek ellenére pozitív élményekről is beszélt, amelyek légénységi táborokban nem számítottak általánosnak: „kultúrnapokat tartottunk, amelyeken – persze csak emlékezetünkre támaszkodva – költőink, regényíróink műveiből szavaltunk, részleteket mondtunk el a láger lakóinak.”¹⁸

Végül 1916 nyarán – néhol őszig írt, mondott – munkára jelentkezett, amely egyben nagyobb szabadságot is jelentett számára. Erről így beszélt 1967-ben: „az óriási vérvesztés, ami az orosz hadsereget érte, arra kényszerítette az orosz kormányt, hogy a munkahelyeken [...] az orosz veszteséget pótolják [...] munka tekintetében. [...] ez a felszólítás miután elért minket [...] Új-Bucharában, én is úgy gondoltam, hogy ez a borzasztó tespedtséget [...] meg

¹⁵ Forgács 2015, 273.; Frisnyák 1972, 2090–2091.; Sz. Bíró 2008, 32–33.

¹⁶ Baja – Dr. Lukinich – Pilch et al. 1930, II. köt, 67–68.

¹⁷ Tuza 1982, 11–13.

¹⁸ Némethi 1960, 11–12.

kell szüntetni, és én is inkább vállaltam azt a nehézséget, hogy munkára megyek.” Vonatra szállt több száz társával elutazott Nyizsnyaja Szaldába.¹⁹

Érdekesség, hogy halála előtt még egyszer eljutott hadifogságának első állomására: „[...] meglátogattuk azokat a helyeket, ahol szovjet testvéreink oldalán részt vettünk a N.O.SZ. Forradalomban, a polgárháborúban, és koszorút helyeztünk hőseink közös emlékművére” – írta Németi Lajos egy levelében.²⁰ Majdnem öt évtizeddel később, 1964 tavaszán a Magyar Partizánszövetség küldöttségének tagjaként tizenkét társával ellátogathatott a Szovjetunióba, és részt vehetett egy körutazáson, amelyen 1917 utáni politikai és katonai múltjuk állomásaira térhettek vissza. Az útról a Népszabadság munkatársa, Kékesdi Gyula „Lépteik nyomán” címmel riportsorozatban számolt be. A negyedik rész – a moszkvai állomás – főszereplője Németi Lajos és egykori orosz futártársa, Uraszov.²¹ Az azonban nem derül ki a cikkekből, hogy Kun Béla agitátora nemcsak a szovjet fővárosban idézhette fel a múltját: a küldöttség ellátogatott az Üzbég Szovjet Szocialista Köztársaság területére is, előbb Buharába, majd Taskentbe. Az újságíró – minden bizonnyal az utazás tematikáját és a korszak emlékezetkultúrájának hangsúlyos pontjait figyelembe véve – csak az itt harcoló magyar internacionalistákról írt,²² ezért nem tudni, hogy milyen élményeket osztott meg erről az időszokról Németi Lajos.

Németi Lajos (első sor, balról az ötödik) magyar kommunista veteránokkal az Üzbég SZSZK fővárosában, Taskentben

¹⁹ DIV. Németi Lajos visszaemlékezik 1967, 1.

²⁰ PIL Németi Lajos 1009520. Németi Lajos levele Pulay Árpádnak. 1964. június 5.

²¹ Népszabadság 1964, 6.

²² Népszabadság 1964, 12.

A levél és történeti háttere

„A hadifoglyoknak szánt vagy általuk küldött levelek, utalványok, pénzürtékek és postai csomagok, valamint a feladási és rendeltetési hely országaiban, úgy a közbeeső országokban is minden postadíjtól mentesek” – fogadták el Hágában 1907-ben. Habár csak röviden szabályozta a hágai egyezmény a hadifoglyok levelezését, mégis az egyik legfontosabb kérdés volt az otthoniakkal történő kapcsolattartás: ez egyrészt lelki támaszt adott, másrészt lehetőséget biztosított, hogy a távollévő személy intézhesse otthoni ügyeit. Sok esetben hónapokat kellett várni, hogy egy-egy üzenet célba érjen, ha egyáltalán nem akadt fent a cenzúrán okkal, vagy ok nélkül.²³ Karády Katalin ugyan a következő világhégés idején énekelte, de a dal huszonöt évvel korábban is igaz volt: „Muszkaföldön lassan jár a posta”.

Neszvadba Lajos tábori lapja, dátum hiányában is, viszonylag jól datálható, üzenetének elején egy 1915. október 31-én megkapott levélre utal, az Egri Újság ominózus száma pedig december 3-án jelent meg, tehát valószínűleg novemberben küldte el sorait.²⁴ A lap német nyelven íródott, de a valódi üzenetet a levélben elhelyezett magyar vezetékneveket összeolvasva lehetett kideríteni. Németi Lajos II. világháború után megjelent önéletrajzai, visszaemlékezései alapján tudjuk, hogy rendelkezett német nyelvtudással, habár ennek gyenge mivoltára is utalt több helyen.²⁵ Nem zárható ki az sem, hogy esetleg egy katonatársa vetette papírra gondolatait, ahogy sok más hadifogoly esetében is történt.

Szándékosan nem írt az anyanyelvén Neszvadba Lajos, ugyanis az orosz cenzorok, nyelvtudás híján, elsősorban a németül és franciául írott leveleket engedték át. A világháború végén tizenegymillió(!) levél állt az orosz központi cenzúrahivatalban, mert nyelvi problémák miatt nem bírták azokat ellenőrizni. Ez kifejezetten sújtotta a, se nem szláv, se nem germán nyelvű, magyarokat, mivel, egy 1916-os forrás szerint, csupán rövid ideig rendelkeztek Szentpéterváron nyelvünket ismerő cenzorral. Az említett korabeli munka egyik fejezetében azt is állították, hogy egyenesen megtiltották a magyar nyelvű levelek írását a hadifogolytáborokból. Magyarországon az itthon maradt hozzátartozóknak azt tanácsolták, hogy röviden fogalmazzanak, és csak családi vonatkozású dolgokat írjanak le.²⁶

Ennek ellenére Tonelli Sándor író-újságíró már 1918-ban úgy fogalmazott, hogy „sok száz és ezer levél ment át különösen az orosz cenzúrán, amelyeket az orosz hatóságok semmi

²³ Baja – Dr. Lukinich – Pilch et al. 1930, I. köt, 59–60.

²⁴ Egri Újság 1915, 3.

²⁵ Németi 1972, 66.

²⁶ Barabás 1916, 167–168, 179–182.; Józsa 1970, 107.

esetre sem engedtek volna át, ha tájékozva vannak igazi tartalmuk felől”.²⁷ Ezt a monarchia médiumai ki is használták, a világháború első éveitől több, jellemzően az orosz cenzúrát kicselező hasonló levél jelent meg. Sajtóban történő felhasználásuk érthető, hiszen a háborús propagandát erősítették. Egyrészt bizonyította, hogy ugyan hadifogságba estek katonáink, azonban leleményességükkel kicselezték a cári cenzúrát, azaz legalább szellemileg visszavágtak az ellenségnek. Növelhette a hátország elszántságát a háború győzelmes befejezéséig, hiszen minél hamarabb győznek az osztrák–magyar erők, annál hamarabb térhetnek haza a katonák. A Pesti Hírlap 1915 májusában közölte azt a levelet, amelynek minden második sorát összeolvasva jött ki a valóság (ezt dőlt betűvel jeleztem): „Az oroszok igen derék emberek. Nem igaz, amit otthon híresztelnek róluk, hogy rosszul bánnak hadifoglyaikkal. Szibériában vagyok. Lakásunkban rendszeren fűtünk: azért mindig jó meleg a szobánk, künn bármily dermesztő a hideg és fagyos a világ. Valamennyiünk fekvőhelye tiszta és puha. Nem úgy, mint a táborban, ahol nem volt mint a hideg és nedves föld. Enni- és innivalót, valamint dohányt is bőven kapunk. Ne gondolják, szüleim és ne aggódjanak, hogy bármit nélkülözünk és szükségét szenvedünk.”²⁸ A törökszentmiklósi lapban jelent meg a hadifogságba esett Muhoray Károly tartalékos főhadnagy levele. Németihez hasonlóan ő is német nyelven írta az üzenetét, és az üzenetet „aláírók” nevébe rejtette el a valós állapotokat: „úgy én, mint alólírott bajtársaim üdvözlünk téged és minden ismerősünket! [...] Rossz elbánás. Nincs kosztunk. Csukás szürke fogoly sok. Pénztelenség, Mindent ellopnak. Folyton bezárva. Patkány van. Ocsmány élet. Gazemberek.”²⁹ Neszvadba Lajos leveléhez hasonló példákat hozott a két világháború között megjelent kétkötetes munka, a Hadifogoly magyarok története: „Dr. Éhezünk is itt van”, „Rosszul Bánnak üdvözöl”.³⁰

Cikkem zárásaként pedig szeretném bemutatni Neszvadba Lajos említett levelét, amely egyben, tudtán kívül, de első sajtószerelése is lett (a kiemelések tőlem származnak – T. M.):

„Kedves Pista!

Kedves soraidat október 31-én kaptam meg. Örülök, hogy otthon vagy. – Kérdezősködésedre közlöm veled az ismerősebb hadifoglyok neveit: Emerich Gyatra, Thomas Táplálék, Stefán Ebnek, Karl Való, Péter Kezelés. Nem hiszem, hogy gondoltad volna, hogy ezek itt vannak. – Nagyon komoly, ragaszkodó barátok. – Szeretném már tudni, mikor vetődik ide Béke Sándor

²⁷ Tonelli 1918, 219.

²⁸ Pesti Hírlap, 1915. május 28. 13. Idézi: Kaba 2015.

²⁹ Törökszentmiklós és vidéke, 1915. október 2. Idézi: [sz. n.]: Muhoray Károly. Elérhető: <http://jnszmtisztviselok.hu/1876-1944/tisztviselok/1876-1944/muhoraykaroly/index.html>. Letöltés időpontja: 2019. április 6.

³⁰ Baja – Dr. Lukinich – Pilch et al. 1930, II. köt, 47.

barátunk. Barátom megérkezése rendkívül érdekel. Nagyon vigasztaló rám nézve, hogy otthon minden a régiben van, másként képzeltem. Szükséges fehérneműekkel nap nap után érkeznek ide csomagok, bár csak én is kapnék valami használhatót. Írj, amikor csak tudsz, epedve várom a soraidat.

Üdvözöllek és csókollak szívből mindnyájatokat

Lajos”³¹

---

³¹ Egri Újság 1915, 3.

FORRÁSOK:

Politikatörténeti Intézet Levéltára: Németi Lajos 1009520. Németi Lajos levele Pulay Árpádnak. 1964. június 5.

Dobó István Vármúzeum, Eger: Németi Lajos visszaemlékezik. Felvette: Dancza János, 1967.

IRODALOM:

[sz.n.] Emerich Gyatra, Thomas Táplálék. Levél orosz fogságból. Egri Újság, 1915. december 3. 3.

Baja Benedek – Dr. Lukinich Imre – Pilch Jenő et al. (szerk.) (1930): Hadifogoly magyarok története. I–II. kötet. Budapest: Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat.

Barabás Béla (1916): Magyar hadifoglyok élete orosz és olasz földön. Budapest:

Bornhardt Attila (2013): Hadifogságban. In: Papp Gábor (főszerk.): Az első világháború története Szarajevótól Trianonig. Budapest: Kossuth Kiadó.

Forgács Márton (2015): Közép-Ázsia egzotikus világa egy első világháborús magyar hadifogoly képelelapjain. In: Hadtörténeti Múzeum Értesítője 15, 2015. 257–296.

Frisnyák Sándor (1972): A vörös homok ősi oázisvárosa: Buhara. In: Élet és Tudomány, 1972/44. 2085–2091.

Józsa Antal (1970): Háború, hadifogság, forradalom. Budapest: Akadémiai Kiadó.

Kaba Eszter (2015): Háborús propaganda kontra valóság – orosz hadifogság 1915 első felében. Elérhető: <http://elsovh.hu/haborus-propaganda-kontra-valosag-orosz-hadifogsag-1915-elso-feleben/>. Letöltés időpontja: 2019. április 5.

Kékesdi Gyula: Lépteik nyomán 4. Uraszov és a „néma votják”. Népszabadság, 1964. május 6. 6.

Kékesdi Gyula: Lépteik nyomán 1. Bibi-Hanim fátyla. Népszabadság, 1964. május 1. 12.

Németi Lajos (1960): Negyven év múltán. In: Dékán István (szerk.): Harcostársak emlékeznek. Budapest: Zrínyi Kiadó. 11–24.

Németi Lajos (1972): Egy internacionalista visszaemlékezése 1917–1919. Budapest: Budapest IX. Ker. Tanácsa.

Pesti Hírlap, 1915. május 28. 13.

Sz. Bíró Zoltán (2008): Az Orosz Birodalom közép-ázsiai terjeszkedése. Politikatörténeti vázlat. In: Világtörténet, 2008/2. 28–34.

Tonelli Sándor (1918): A levélcenzúra és a hadifogoly. In: Magyar Figyelő, 1918/9.

Tóth Marcell (2019a): Kun Béla agitátora Kádár János médiájában. 2019. Kézirat.

Tóth Marcell (2019b): Németi Lajos, a „vörös Forrest Gump”. Képek, kérdések, kiegészítések, kritikák egy kommunista életútjához. Hódmezővásárhely: Tornyai János Művelődési és Közművelődési Központ – Emlékpont.

Törökszentmiklós és vidéke, 1915. október 2. Idézi: [sz. n.]: Muhoray Károly. Elérhető: <http://inszmtisztviselok.hu/1876-1944/tisztviselok1876-1944/muhoraykaroly/index.html>. Letöltés időpontja: 2019. április 6.

Tuza István (1982): Forradalmi küldetésben. Németi Lajos életútja. Eger: Magyar Szocialista Munkáspárt Heves Megyei Bizottsága Propaganda és Művelődési Osztálya.

Vásáry István (2003): A régi Belső-Ázsia története. Budapest: Balassi Kiadó.

KÉPEK JEGYZÉKE:

1. kép:

Neszvadba Lajos tizedes 1914 körül. Forrás: Németi Lajos hagyatéka. Jelenleg a szerző gyűjteményében.

2. kép

Az oroszországi hadifogoly-szállítmányok útvonala. Forrás: Baja – Dr. Lukinich – Pilch et al. 1930, II. köt, 213.

3. kép:

Németi Lajos (első sor, balról az ötödik) magyar kommunista veteránokkal az Üzbég SZSZK fővárosában, Taskentben. 1964 tavaszán „meglátogattuk azokat a helyeket, ahol szovjet testvéreink oldalán részt vettünk a N.O.SZ. Forradalomban, a polgárháborúban”. Forrás: Németi Lajos hagyatéka. Jelenleg a szerző gyűjteményében.

Németi Lajos, the prisoner of war – a letter written trickily

Marcell Tóth

An article published in 1915 in newspaper of Eger gave the idea to write my study. The piece included a letter from Russia sent out by Lajos Neszvadba misleading the censorship. The writer of the message later made career as a communist politician and then as a witness of "great times" in the Kádár era. He several times shared his experiences gained during his prison sentence with the public. I present the Russian prison of war covering the operation of camps and the conditions in Western Turkestan based on the letter, the author's recollections and the literature. I discuss the practice of written communication in Russian prison of war during the WWI especially focusing on the messages from Hungarian soldiers. I describe the operation of the Russian censorship and its problems as well as I present with examples how prisoners of war tried to pass on illegal information. Finally, I analyze how the Austrian-Hungarian press used the messages and what the propaganda intended to communicate to the wider public through them. This survey makes my recently published book completed: "Lajos Németi, the >>Red Forrest Gump<< - pictures, questions, supplements and criticism for a Communist's Life".